

KRITIKA

Mándy Iván: Tépett füzetlapok

Mándy-novella sokféle van. Hiszen ez a műfaj úgy alakult, formálódott az író keze alatt, mint a vízmosta kavics; mely az idők során pusztá, szikár lényegére csupaszodik. Domokos Mátyás ebben a kötetben főként arra a vonulatra irányítja a figyelmet, elsősorban az ötvenes és a hatvanas évek terméséből válogatva, mely a Csáth és Kosztolányi tollán kiforrott magyar novellahagyomány fejlődésvonalába illeszkedik. Feszés szerkezetű, pontos rajzolatú ez a novella, karakterek, pszichológiailag is motivált figurák viszonyát, konfliktusát bontja ki – s általában csattanóval zárul. Tanulságos ez a válogatás abból a szempontból is, hogy világosan megmutatja: milyen remekül tudja ezt a novellatípust is az író; milyen csalahatatlannul egyéni színeket-ízeket, a stílus és a látás milyen – csak rá jellemző – kvintesszenciáját tudta lepárolni ebből a látszatra hagyományos, realiztikus formahagyományból. A későbbi, szürrealisztikus-abszurd novellatípus felől nézve földönjárók – ám korántsem földhőztapadtak – ezek a novellák. Ezekben teremti meg az író azt a (kritikusai által olykor „szűk”-nek aposztrofált) epikai világot, mely jellegzetes földrajzi és szociológiai toposzrendszere által ismerzik meg, s melyet a kitüntetett helyszínek és vissza-visszatérő figurák motívumhálója tart össze.

A Mándy-figurák micsoda változatos menete vonul ezeken a lapokon is... A figura, a karakter azonban sohasem mint pusztá kuriózum, a couleur locale-hoz tartozó egzotikum jelenik meg: általa az emberi sors kap formát. Ezt a bélyeget viselik magukon a hősök. A Palack nevű kocsmá szakadt, nincstelen – ám büszke és férfiasan bátor vendégei. A szenttelenül kegyetlen, mégis szánandó és esett téri vagányok. Blum, a fagyaltos; Komlós, a kórházban potyázó szövetűgynök. Az öreg Blúz, a Teleki téri ócskás. Aztán az ötvenes évek modernebb kiadású vagánya – akiből hiányzik az igazi keménység, a Nagyvilági Főcső. Az *Előadók*, *társ szerzők* intellektueljei, a „nagy átiró korszak” hősei: Fabulya, Turcsányi, Szász Pipu és a többiek. A hatvanas években feltűnedező kamaszlány-hősnők, akik egy új korszak új életérzését sugározzák szét a Mándy-univerzumban: a szabad és őszinte, önmagát lázasan kereső Vera, aki azt hiszi: előtte az élet, övé a világ – hogy nincs idekötve menthetetlenül. Az örök vesztes, kiszolgáltatott és szerencsétlen Borika. Presszóslányok és uszodai démonok, kórházi betegek, orvosok, szende, fityulás nővérek. Féltékeny udvarlók és magányos szülők. És persze Zsámboky, az író, és Apa és Anya – vagy inkább csak illanó, füstből-ködből, emlékfoszlányokból összeálló árnyuk.

Az emberi minőségek, karakterek, szerepek és magatartások milyen változatos, színes skálája, fedezheti fel az olvasó – némileg átszinezve a képet az „egysíkú”, „szűk világu” íróról. S a karakterek összeköze, a konfliktus sem a szokott módon alakul a Mándy-írásokban. Az író nem „bontja ki”, inkább csak jelzi a konfliktust, egyetlen villanással érzékeltetve az egymásnak feszülő akaratok és szenvedélyeket – de ez a villanás olykor feneketlen mélységekbe világít be. A novellák világának kedélyesen banális felszíne mögött féktelen szenvedélyek lobognak; a köznapi érintkezés sima máza mögül hirtelen kicsap a gyűlölet, s valami hideglelés kegyetlenség. Az *Egy látogató című* írásban a két anya kicsit ellenséges, de udvarias társalgása szinte észrevétlenül

csúszik át egy másik dimenzióba, ahol érvényüket veszítik a társasági formák, szabályok: a két nő vöröspecsenyét játszik, s gyűlöletük valami gyerekes szadizmusban ölt testet... Egyre nyilvánvalóbb, hogy a banális hétköznapiak – a tér, a presszó, a lányiskola, a család – világa csak a felszíne valaminek, s Mándy ábrázolásmódjának lényege épp a mélységek épphogy sejtetésének művészeté. S ahogy a banális-megszokott, a „normális” viselkedésforma agresszív gyűlöletbe, sőt néha brutális kegyetlenségbe csap át, úgy fordul át a novella realitása is a szürreálisba. A kedves és behízelgő Teleki téri kereskedő, Blúz bácsi hirtelen megváltozik, engesztelhetetlenné és szigorúvá válik: lényével szinte megfojtja a kabátot vásárló gyanútlan kislányt – s íme a szürreális fordulat: Irénke eltűnik, felszívódik az ócska kabátok, ruhák között. (*Kulikabát*). Az agresszió, a gyűlölet olykor leplezetlen brutalitásként jelenik meg; a máskor szinte idillikus nyugalomú tér véres grand guignol színtere lesz (*Fagyaltosok*). A kötet írásait olvasva – újraolvasva – arra is rá kell csodálkoznunk újra meg újra, milyen sokat tud Mándy arról is, micsoda ellentétek, szakadékok, s a szakadékokon átfelől, bizonytalan hidak kötik egyik embert a másikhoz abban a furcsa mikroszerkezetben, ami a család. A Veranovellák szűkszavú, szikár, a sejtetés és elhallgatás módszereivel élő ábrázolásmódja mauriac-i, Julien Green-i mélységeket világít meg a kamaszlány, az apa és az anya kapcsolatában. Minden részletező pszichologizálás nélkül táru fel ezekben az írásokban, hogy a gyengédséget csak egy hajszál választja el a hideg közönytől – s ezt egy másik hajszál a kegyetlen, engesztelhetetlen gyűlölettől.

És feltárul a kötetben az az időszak is, amikor az irracionalitás az egész társadalom működésében uralomra jutott: az ötvenes évek lidérces korszaka. Az *Előadók, társszerzők* ciklus csaknem teljes egészében szerepel a válogatásban. Ezek a novellák korábrázolásként is elsőrangúak: Pontos és hú, hátborzongatóan valóságos képet adnak nemcsak a lét peremére szorított, küszködő íróértelmisségről, hanem a társadalom szélesebb rétegeiről is. Az előadók útja építómunkások, szakmunkástanulók, kórházi dolgozók közé vezet, s a külső szemlélő, a vendég nézőpontjából érzékelik a társadalom minden rétegében mindjobban eluralkodó félelem és szorongás, a nyomor és a reménytelenség jeleit. Jelzések, villanások fedik fel a kor sötét, tragikus arcát: az éjszakai elhurcolások, váratlan és megmagyarázhatatlan eltűnések, az állandósult létbizonytalanság karkai létélményt sugároznak. A pusztá realizmus itt óhatatlanul abszurdot eredményez: a kényszerpályákon mozgó individuum falak és áttekinthetetlen labirintusok foglyaként tévelyeg, semerre sem látva kiutat és reményt. S bár a látélet pontos és érzékletes, a politikum itt is csak áttételesen van jelen – a hősokeket fogva tartó társadalmi, politikai csapdák láthatatlanok; a történések nem ezen az aktuális, konkrét dimenzióban zajlanak.

Ugyanezt a valóságélményét évtizedek távolából mutatja fel az *Erkélyen* című novella, melynek hőse egyetlen, zárványként megmaradt mondat varázstükrén keresztül merül le a múlt irrealitásába. Ebben az egyetlen mondatban az egész kor minden retentete és szorongása benne van, egyetlen képbe sűrítve: „Átizzadt ing az éjszaka”. Az emlékek nem múlnak el, jelen vannak, bennünk és körülöttünk: a múlt eleveken él tovább, a hőst évtizedek múltján is kiveri a veríték, újraélve a nyomasztó emlékeket.

Viszonylag kevés írás képviseli a hetvenes, nyolcvanas évek novellisztikáját. Anál nagyobb a súlyuk: Az *Átkelés* és az *Önéletrajz* című kötetek néhány írása tekintetbe ad abba a novellatípusba, mely ironikusan-önironikusan tematizálja az írói műhelyt, s meditatív, önreflektív módon feszegeti a létezés, az emberi minőség általános kérdéseit. A közvetlen élményszerűség, a realisztikus ábrázolás, az epikus karakter helyét a meditatív, lírai látás veszi át: legtisztább példája ennek a típusnak a hihetetlenül tömör és

mély *Isten* című írás – mely végtelen egyszerűséggel, ugyanakkor játékos frivolsággal nyúl a végső kérdésekhez, megmutatva az individuum földi sorsának szorongató korlátait. Keserű-fáradt önvallomás fogalmazódik meg az *Egy öreg boltos* című, sóhajnyi novellában – mely Mándy legszebb „őszikéi”, apró lírai remekei közül való.

A válogatás erényeit méltatva nem hagyhatjuk szó nélkül a kötet bosszantó fogyatékoságát: a kelleténél jóval több – olykor értelemzavaró – sajtóhibát, mely újabb könyvkiadásunkban már-már természetessé kezd válni. Ez némi öröm az örömben – amit Mándy olvasása, újraolvasása szerez az olvasónak. (*Századvég Kiadó, Bp., 1992. Vál. és szerk.: Domokos Mátyás.*)

Erdődy Edit

„A szellem: teremtő nyugtalanság”

BESZÉLGETÉSEK NÉMETH LÁSZLÓVAL

A kötetbe foglalt interjúk közül az időben első több mint félszázados, e beszélgetések legszembetűnőbb vonása mégis: aktualitásuk. S nem is az a fajta aktualitás, ami minden színvonalas és eredeti gondolatnak sajátja, hanem ami azt jelenti: folyton és újra legelemibb ügyeinkről esik szó. Például az 56-os beszélgetés, amely a „magyar műhely” körül forog, a legmaibb ma dilemmáit fogalmazza meg: „a nyugati módszerek kitérítése s ráhangolása a nyugati fejlődésből kimaradt, némely tekintetben szegényebb, másban pedig gazdagabb nemzeti lelkekre, az új világcivilizáció humán alapjára.”

De sokkal távolabbra is nyúlhatunk. Az 1935-ös *Rádió Újságban* olvasható beszélgetés a mai rádió és televízió műsorpolitikájára nézve is tanulságos. A riportkészítő, miközben hevesen támadja Németh László műsorait, látszólag a nagyközönség, a túlságosan is nívós programot unalmassággal, érthetlenséggel vádoló többség nevében beszél. Valójában azonban az értékes, de sokak számára „fogyasztható” irodalom (Móricztól Tamási Áronig) támogatása, azaz Németh László rádiószerkesztői koncepciója egyértelműen az üres giccsirodalom, az álművészet művelőinek és terjesztőinek anyagi érdekeit fenyegeti.

A mára is alkalmazható érvényesség mellett a Monostori Imre által összeállított kötet másik érdeme: segít eligazodni a Németh László-i életmű régi és új vitatott kérdéseiben. Korántsem arról van szó, mintha minden polémia győztesének eleve és mindig Németh Lászlót akarnánk látni, hanem a bántó, igaztalan híresztelésektől óv meg e riportkötet tényanyaga. Éppen az utóbbi két-három évben szeretik sokan Németh László szemére vetni, hogy 1956. november 4. után nagyon is hamar fejezte ki lojalitását. Ez a rosszhiszemű beállítás, mely szenvedve az átlagemberi (vagy annál rosszabb) erkölcsi kisebbségi érzéstől, szeretné a morális gényű állítólagos botlásaival nyugtatni önnön rossz lelkiismeretét, voltaképpen egyszerű tárgyi bizonyítékokkal cáfolható. Azon túl, hogy (persze) a remeteéletet élő író sok mindenről szükségképpen nem tudhatott, s hogy nem is állt szándékában a hatalom provokálása (Monostori Imre kötetéből szembetűnő ez), egyáltalán nem kereste a hatalom kegyeit. E beszélgetésekből